

СУДОУСТРІЙ, ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 34

DOI <https://doi.org/10.32782/39221421>

Ольшевський П. М.,
*аспірант кафедри службового та медичного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ІНСТИТУТ ПОМІЧНИКІВ СУДДІВ В СУДАХ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

INSTITUTE OF ASSISTANT JUDGES IN COURTS OF FIRST INSTANCE

Дослідження присвячено інституту помічників суддів у судах першої інстанції та різниця в роботі між інстанціями суду. Охарактеризовано правовий статус помічника судді в цілому та в розрізі судів різних інстанцій. Висловлено думку щодо навантаження в судах різних інстанцій, та на основі цього запропоновано зробити певні зміни у обов'язках помічників різних інстанцій. Запропоновано встановити додаткові вимоги на посаду помічника судді в апеляційному суді з огляду на підвищену заробітну плату. Висловлено сумнів щодо доцільності перекладання на керівника апарату суду добору кандидата на посаду помічника судді. Проаналізовано правовий статус помічника судді у випадку звільнення судді з посади. Досліджено завдання та обов'язки помічників суддів у місцевих загальних судах. Особливу увагу приділено питанню підготовки проєктів документів. Запропоновано доповнити законодавство нормами, які не допускать зловживання помічником судді своїми правами, вплив на прийняття суддею рішення на користь однієї із сторін та встановлюватимуть відповідальність за такі дії. Констатовано необхідність правової регламентації інституту помічника судді (зокрема, з визначенням особливостей для помічників суддів різних інстанцій) в рамках одного нормативно-правового акта. Зроблено висновки про необхідність наближення посадових обов'язків помічників суддів (особливо у судах першої інстанції) до фактично виконуваних завдань. Загалом в статті дійшли до висновку що помічники суддів мають різні посадові обов'язки залежні не лише від інстанції суду, а і від того які справи розглядаються суддею а саме : кримінальні, цивільні, адміністративні та господарські. Також варто виділити і те що в статті наведено певні особливості роботи помічником судді які притаманні саме Україні не залежно від інстанції та юрисдикції суду.

Ключові слова: помічник судді, помічник судді суду першої інстанції, апарат суду, патронатна служба, публічна служба.

The study is devoted to the institute of assistant judges in courts of first instance and the difference in work between court instances.. The legal status of the assistant judge in general and in the section of courts of different instances is characterized. An opinion was expressed regarding the workload in the courts of various instances, and on the basis of this it was proposed to make certain changes in the duties of assistants of various instances. It is proposed to establish additional requirements for the position of assistant judge in the court of appeals in view of the increased salary. Doubts have been expressed about the expediency of transferring the selection of a candidate for the position of assistant judge to the head of the court staff. The legal status of a judge's assistant in the event of a judge's dismissal from office has been analyzed. The tasks and duties of assistant judges in local general courts were studied. Special attention was paid to the preparation of draft documents. It is proposed to supplement the legislation with regulations that will prevent the abuse of rights by the judge's assistant, influence the judge's decision in favor of one of the parties, and establish responsibility for such actions. The need for legal regulation of the institute of assistant judges (in particular, with the definition of specifics for assistant judges of various instances) within the framework of one normative legal act has been established. It was concluded that the duties of assistant judges (especially in courts of first instance) should be brought closer to the tasks actually performed. In general, the article came to the conclusion that assistant judges have different duties depending not only on the instance of the court, but also on which cases are considered by the judge, namely: criminal, civil, administrative and economic. It is also worth highlighting that the article provides certain features of the work of a judge's assistant that are specific to Ukraine, regardless of the instance and jurisdiction of the court.

Key words: assistant judge, assistant judge of the court of first instance, court apparatus, patronage service, public service.

Постановка проблеми. Не піддається сумнівам той факт, що українські суди перенавантажені, ризиком чого є зниження якості правосуддя, що порушуватиме конституційні права громадян. З огляду на необхідність розгляду значної кількості справ, у штаті суду для кожного судді передбачений помічник. Помічник судді сприяє у підготовці до розгляду справ, залучений до аналіз матеріалів суддею та планування його роботи. Найбільша кількість справ що розглядаються перебувають в судах першої інстанції, тому вони найбільш завантажені, що зумовлює необхідність дослідження правового статусу помічників суддів в судах першої інстанції [19, с. 300].

Стан дослідження. Питання вітчизняного судоустрою доволі ґрунтовно та різносторонньо досліджене науковцями. Зокрема, проходження публічної служби в судових органах та кадрове забезпечення судів досліджувалось І.Н. Зарубіною та А.В. Шевченком. Безпосередньо правовий статус помічників суддів у судах першої інстанції досліджували такі вчені як М. Лісняк, І.М. Осика, О.М. Радченко.

Метою дослідження є вивчення інститут помічників суддів через їх правовий статус, а саме його особливості для помічників суддів у судах першої інстанції.

Виклад основного матеріалу. Стаття 157 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» гарантує кожному судді (зокрема, суддям судів першої інстанції) помічника (помічників), добором якого кожен суддя займається самостійно і якому відповідний помічник підзвітний [3].

Відзначимо, що самостійний добір помічника не є характерною для судді функцією, крім того звільнення також можливе лише з подання судді. Тож керівник апарату суду позбавлений важелів впливу на помічника судді, який грубо порушує норми трудового законодавства. У зв'язку з цим на думку окремих вчених пропонують перекласти добір помічника судді на керівника апарату суду. Так як саме судді, а не керівнику апарату, доведеться тісно взаємодіяти з помічником, вважаємо таку пропозицію недоречною [16] [18].

Варто зазначити що дана стаття встановлює вимоги для посади помічника судді, лише для Верховного Суду вони підвищені (наявність

юридичного стажу понад три роки), для інших натомість достатньо вищої юридичної освіти та вільного володіння державною мовою [3].

Водночас заробітна плата помічників суддів у судах різних інстанцій відмінна з огляду на коефіцієнти співвідношень до мінімального розміру посадового окладу. Таким чином, додаткових вимог для посади помічника судді апеляційного суду немає, але заробітна плата вища, що вважаємо непослідовним – доцільно підвищити і вимоги для посади помічників суддів апеляційних судів [4].

Для дослідження інституту помічників суддів потрібно визначитись з елементами їх адміністративного-правового статусу. До них слід віднести порядок та підстави набуття адміністративної правосуб'єктності, завдання та функції, права та обов'язки, підстави взаємодії з іншими учасниками судового процесу та адміністративно-правову відповідальність. Такі елементи характерні для усіх помічників суддів, незалежно від інстанції суду та місця проходження служби [13].

Детальніше правовий статус помічника судді розкривається в інших актах. Зокрема, відповідно до статті 92 Закону України «Про державну службу» та абзацу п'ятого пункту 2 розділу I Положення про помічника суддів помічник судді є працівником патронатної служби і його мета – забезпечувати виконання суддею повноважень [2] [5].

Водночас помічник судді – працівник апарату суду (пункт 3 Положення про помічника судді). Тому до помічника судді застосовується великий нормативний пласт як до працівника патронатної служби та апарату суду, який змістовно переважно виходить за рамки нашого дослідження.

Вітчизняна дослідниця М. Лісняк звертає увагу на той факт, що частина четверта статті 92 Закону України «Про державну службу» за особливостями проходження патронатної служби у судових органах відсилає до законодавства про судоустрій і статус суддів, а у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» патронатна служба не згадується взагалі [13].

Зазначимо що особливості патронатної служби у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» розкриваються без згадки про патронатну службу, але тим не менш правова регламентація

інституту помічника судді (зокрема, з визначенням особливостей для помічників суддів різних інстанцій) має міститись в рамках одного нормативно-правового акта.

Як зазначає І.Н. Зарубіна між законодавством про судоустрій та трудовим законодавством наявна колізія, адже де факто помічник судді працює за строковим трудовим договором (на час виконання суддею повноважень), а де юре звільняється з посади виключно за поданням судді. Погодимось з необхідністю деталізації висвітленого питання у законодавстві, однак необхідно врахувати випадки, у яких помічник судді не обов'язково звільняється з посади [12, с. 130].

Відповідно до абзацу четвертого пункту 2 розділу I Положення про помічника судді, суддя може мати ще одного помічника, але у виняткових випадках при наявності найбільшого з-поміж інших суддів навантаження. Для економії бюджетних коштів у жовтні 2022 року до Положення про помічника судді внесено додаткові зміни щодо кількості помічників суддів у штаті.

Так, абзацом п'ятим пункту 11 розділу II встановлено, що максимальна кількість помічників суддів у суді не може перевищувати кількість посад суддів. Водночас враховується судове навантаження та можливості Державного бюджету України. Зі змісту згаданої норми не впливає однозначний висновок про можливість судді мати понад одного помічника, радше навпаки – доступ до такої опції ускладнюється [6].

Актуальність пункту 11 у новій редакції зумовлена проблемами практичного характеру. Так, відповідно до фабули справи № 855/134/20, висвітленої у постанові КАС ВС від 28 листопада 2022 року помічниця судді після його звільнення за згодою мала намір стати додатковою помічницею іншого судді, у якого було найбільше навантаження з-поміж інших.

Пункт 11 Положення про помічника судді гарантував переведення на іншу посаду і лише за неможливості – звільнення з посади помічника судді. Втім, штатний розпис не передбачав такої посади, наслідком чого стало звільнення. Суд детально розкрив проблематику нормативного регулювання означеного питання і відправив справу на новий розгляд [8].

Вважаємо, що саме ця справа мала вплив на нову редакцію пункту 11 Положення про помічника судді, у якому детальніше висвітлено питання додаткових помічників для суддів. Варто зауважити, що найбільше навантаження покладається саме на суддів у судах першої інстанції (у досліджуваній вище справі мова йшла теж про суд першої інстанції), тож саме для них ця норма відіграє важливу роль.

Особливостям роботи помічника судді саме у місцевому загальному суді присвячена лише Типова посадова інструкція. Відповідно до розділу II цієї Інструкції на помічника судді у місцевому загальному суді покладаються наступні обов'язки та завдання: вивчення матеріалів справи, здійснення підбору законодавства та матеріалів судової практики, необхідних в рамках окремої справи; участь у попередній підготовці судових справ до розгляду; підготовка проектів документів, пов'язаних із розглядом конкретної справи; приймання позовних заяв, скарг та заяв під час прийому громадян відповідно до затвердженого графіка; контроль надходження та приєднання до судової справи матеріалів; контроль за підготовкою судових засідань; здійснення ознайомлення учасників процесу з матеріалами судових справ; здійснення перевірки правильності та своєчасності оформлення протоколів судового засідання; здійснення контролю за своєчасною здачею секретарем судового засідання судових справ; координація роботи секретаря судового засідання; вивчення та узагальнення практики розгляду суддею справ тощо [7].

Вітчизняним дослідником І.М. Осикою згруповано згадані обов'язки та завдання наступним чином:

- дослідження і аналітика;
- складання документів;
- нагляд та контроль;
- керівництво секретарем судового засідання [15].

Щодо змісту запропонованих вище груп завдань та обов'язків помічників суддів позиція серед науковців неоднозначна. До прикладу, немає одностайності стосовно переліку документів, які може складати помічник судді. Наразі це *«проекти запитів, листів, іншої документації, пов'язаної із розглядом конкретної справи»* (пункт 2.2. розділу 2. Типової

посадової інструкції помічника судді місцевого загального суду).

Чи відносить законодавець ухвали, постанови, рішення та вироки до документації, пов'язаної з розглядом справи – нам невідомо, але можемо припустити, що принаймні деякі ухвали можна віднести до таких документів (наприклад, про призначення розгляду справи). На практиці помічник судді за дорученням судді може скласти усі вищезгадані документи, але вважаємо, що процитована норма потребує деталізації.

Загальні принципи формування переліку завдань та обов'язків помічників суддів детально описані у Висновку Консультативної ради європейських суддів, зокрема:

- підтримувати, але не замінювати суддів;
- незалежно від обов'язків перебувати під керівництвом судді;
- незалежно від ролі помічника судді у процесі ухвалення рішень суддя має зберігати контроль над вирішенням справи, як того вимагають права учасників судового процесу, передбачені статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1];
- помічник судді може редагувати тексти рішень, перевіряти правильність посилання у текстах рішень або ж готувати їх до публікації (в частині недопущення розголошення персональних даних) [11].

Як можемо помітити, мова йде про редагування, а не написання судових рішень. У цьому випадку теж можемо стверджувати про абстрактність такої рекомендації. Наприклад, чи є один з абзаців рішення текстом рішення? Скільки тексту має бути написано, аби трактувати діяльність помічника судді як редагування, а не підготовку тексту рішення?

Однозначної відповіді немає, але це дозволяє фактично перекладати на помічника судді написання судових рішень, що вважаємо неприпустимим – якщо суддя перекладатиме усю свою роботу на помічника, то нівелюватиме свою необхідність. Особливо важливо не допустити таку ситуацію у суді першої інстанції, адже у наступних інстанціях судові рішення готуються на основі попередніх судових рішень.

Не можна не погодитись з пропозицією І.М. Осики щодо вдосконалення нормативно-

го регулювання інституту помічників суддів з огляду саме на фактично виконувану ними роботу. Окрім покращення якості роботи судової системи можна очікувати і підвищення авторитетності цієї професії, а також рівня заробітної плати [14].

При дослідженні іноземного досвіду можна дійти до висновку про тенденції делегування більшої кількості суддівських функцій помічникам суддів, аби суддя більш зосереджувався власне на дослідженні матеріалів та прийнятті законного та обґрунтованого рішення [10].

До прикладу, в деяких країнах помічник судді може з дозволу судді перебувати у нарадчій кімнаті під час вирішення справи. З одного боку, така можливість покликана на підвищення досвіду помічника судді, з іншого боку – помічник судді може допомагати у вирішенні, оперативно надаючи ті чи інші матеріали справи.

В цілому таємниця нарадчої кімнати у світі сприймається не так серйозно як в Україні. Можливо, це зумовлено радянською спадщиною, але задля підвищення якості правосуддя в Україні можна залучати помічників суддів і до нарадчої кімнати – при розгляді десятків, а подекуди – сотень справ за день навіть найменша допомога може полегшити роботу судді [9].

Що стосується питання відповідальності помічника судді, то незалежно від інстанції суду, то воно теж розкрито недостатньо. Так зокрема у типовій посадовій інструкції знаходимо відсилання до загальних положень трудового, антикорупційного законодавства та законодавства про державну службу. Окрім нормативної деталізації згаданого питання пропонується доповнити законодавство нормами, які встановлюватимуть відповідальність за зловживання помічником судді своїми правами, вплив на прийняття суддею рішення на користь однієї із сторін тощо [17].

З огляду на вирішення справ у судах інших інстанцій переважно колегіально, саме у судах першої інстанції необхідно не лише встановити згадану відповідальність, але й не допускати подібної поведінки з боку помічника судді.

Висновки. Інститут помічників суддів потребує більш детального та кодифікованого законодавчого регламентації. Зокрема,

доцільним видається закріпити правовий статус помічників суддів з огляду на інстанцію суду. Серед питань, які також потребують першочергового вирішення, можемо виокремити розмір оплати праці помічників суддів залежно від інстанції суду, наближен-

ня посадових обов'язків до фактично виконуваних завдань, вирішення питання щодо трудових відносин помічників суддів, безпосередні керівники яких звільнилися, розширення інституту відповідальності помічників суддів тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод Ради Європи від 04 листопада 1950 року.
2. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 4, ст. 43.
3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 року № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 31, ст. 545.
4. Питання оплати праці працівників державних органів : постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2017 року № 15.
5. Про затвердження Положення про помічника судді : рішення Ради суддів України від 18 травня 2018 року № 21.
6. Зміни до Положення про помічника судді, затвердженого рішенням Ради суддів України від 18 травня 2018 року № 21 : рішення Ради суддів України від 06 жовтня 2022 року № 32.
7. Про затвердження Типових посадових інструкцій працівників апарату місцевого загального суду : Наказ Державної судової адміністрації України від 20 липня 2005 року № 86.
8. Постанова КАС ВС від 28 листопада 2022 року у справі № 855/134/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107571323>
9. Summary of the responses to the questionnaire for the preparation of the CCJE Opinion No. 22 (2019) on “The role of court clerks and legal assistants within the courts and their relationships with judges”. URL: <https://rm.coe.int/ireland-reponse-questionnaire-en/1680931418>
10. Васи́лів С. До питання правового статусу інших учасників судового процесу в цивільному судочинстві. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». № 3 (27), 2020. С. 181–187.
11. Висновок № 22 (2019) Консультативної ради європейських суддів «Роль помічника суддів» від 07 листопада 2019 року.
12. Зарубіна І.Н. Окремі питання проходження публічної служби в судових органах. Актуальні проблеми судового права : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. Івана Єгоровича Марочкіна (Харків, 20 квітня 2017 р.) / редкол.: Л. М. Москвич (голова) та ін. Т. 1. Х. : Право, 2017. 258 с.
13. Лісняк М. Щодо визначення адміністративно-правового статусу помічника судді. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Юридичні науки. Випуск 1 (61), 2022. с. 62–67.
14. Осика І. М. Статус помічника судді місцевого загального суду у світлі положень нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Вісник Вищої ради юстиції. 2010. № 4. с. 6–18.
15. Осика І. Статус помічника судді в судовій системі України. Інтернет-сторінка Проекту ЄС «Прозорість та ефективність функціонування судової системи України: компонент державної служби». URL: <http://ujfr.org.ua/filearea/downloads/>
16. Радченко О.М. Помічник судді суду загальної юрисдикції: шляхи удосконалення правового статусу. Судова апеляція. 2014. № 3 (36). С. 11–16.
17. Хто такий помічник судді – його права рука, спаринг-партнер чи таємний ляльковик? Юридична газета Online. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/insh/hto-takiy-pomichnik-suddi--yogo-prava-ruka-sparingpartner-chi-taemniy-lyalkovik-.html>
18. Черновський О., Гордєєв В. Високі вимоги малі гарантії. За умов нового статусу оклад помічника повинен становити не менше від половини окладу судді. Закон і бізнес. 2011. № 45 (1032). URL: http://zib.com.ua/ua/print/6012-visoki_vimogi_-_mali_garantii.html
19. Шевченко А.В. Адміністративно-правове забезпечення кадрової роботи в судовій системі України : дис. ... д-ра юр. наук : 12.00.07. Тернопіль : ЗУНУ, 2021. 430 с.